

J. D. VANCE

HILBILIŲ ELEGIJĄ

ATSIMINIMAI APIE KRIZĘ
ŠEIMOJE IR KULTŪROJE

Iš anglų kalbos vertė
Olga Lempert

Sofoklis

VILNIUS, 2025

Mamaitei ir Tėčiukui, mano asmeniniams
hilbiliams terminatoriams

Įvadas

Vadinuosi J. D. Vance'u ir manau, kad pradžiai derėtų prisipažinti: jūsų skaitomos knygos gyvavimą laikau tam tikru absurdu. Štai viršelyje nurodyta, kad tai – prisiminimai, o man viso labo trisdešimt vieni. Neslėpsiu, gyvenime nieko didingo nenuveikiau, ypač tokio, kad nepažįstamam žmogui vertėtų mokėti pinigus už galimybę perskaityti. Įspūdingiausias mano pasiekimas, bent jau ant popieriaus – baigta Jeilio teisės mokykla, apie ką trylikametis J. D. Vance'as nebūtų galėjęs net pasvajoti. Tačiau tai kasmet nuveikia apie du šimtai žmonių, o apie daugumos jų gyvenimus, patikėkite, skaityti nepanorėtumėte. Nesu senatorius, gubernatorius ar buvęs kabineto sekretorius. Neįsteigiau milijardo dolerių vertos įmonės ar pasaulį pakeitusios organizacijos. Turiu gerą darbą, laimingą santuoką, patogius namus ir du guvius šuniukus.

Taigi parašiau šią knygą ne todėl, kad būčiau ką išskirtinio nuveikęs. Parašiau ją todėl, kad nuveikiau kai ką visiškai įprasta, nors tai nepavyksta daugybei vaikų, augusių kaip aš. Matote, užaugau skursdamas vadinamojoje Rūdžių juostoje, plieno pramonės miestelyje Ohajo valstijoje, kiek jį prisimenu, kentėjusiame nuo darbo vietų ir vilties praradimo. Mano santykiai su tėvais, švelniai tariant, sudėtingi, vienas jų bemaž visą mano

gyvenimą kentė nuo priklausomybių. Mane augino vidurinės mokyklos nebaigę seneliai, ir net visoje giminėje sunku rasti lankusių koledžą. Statistiškai tokių kaip aš vaikų laukia nelinksma ateitis – jei pasiseks, gal neteks gyventi iš šalpos, o jei nepasiseks, mirs perdozavę heroino, kaip dešimtys mano gimtajame miestelyje tik per praėjusius metus.

Pats buvau iš tų vaikų su nelinksma ateitimi. Vos neišlėkiau iš vidurinės. Vos nepasidaviau giliam pykčiui ir pagiežai, kuriais gyveno visi aplinkiniai. Pažvelgę į mane dabar, į mano darbo vietą ir Gebenės lygos universiteto diplomą, žmonės daro prielaidą, kad esu kažkoks genijus, esą tik itin išskirtinis asmuo būtų galėjęs nueiti tokį kelią, kokį man teko įveikti. Su visa pagarba taip manantiesiems, mano akimis, ši teorija – visiški paistalai. Bet kokius turėtus talentus buvau beiššvaistas, vis dėlto mane išgelbėjo keli mylintys žmonės.

Tokia tad tikroji mano gyvenimo istorija ir priežastis, kodėl parašiau šią knygą. Noriu, kad skaitytojai sužinotų, koks tai jausmas – beveik pasiduoti, ir kodėl tai gali nutikti. Noriu, kad suprastų, kas vyksta skurstančiųjų gyvenimuose, kaip dvasinis ir materialus skurdas psichologiškai veikia jų vaikus. Noriu, kad žmonės suprastų, kaip „amerikietiškąją svajonę“ patyriau aš ir mano šeima. Kaip iš tiesų atrodo socialinis mobilumas, judant aukštyn. Ir dar noriu, kad suvoktų tai, ką pats sužinojau tik neseniai: kad ir pasiekus amerikietiškąją svajonę, užnugary palikto gyvenimo demonai ir toliau tave persekioja.

Mano istorijos fone slypi etninis komponentas. Rasei atidžios mūsų visuomenės žodyne dažnai neatsiranda kitų apibūdinimų, kaip tik žmogaus odos spalva: „juodaodžiai“, „azijiečiai“, „baltųjų privilegija“. Kartais tokios plačios kategorijos gali pasitarnauti, tačiau mano istorijai perprasti būtina įsigilinti į detales.

Gal ir esu baltaodis, tačiau nesitapatinu su šiaurės rytų regiono baltaisiais anglosaksais protestantais. Save sieju su milijonais darbo klasei priklausančių baltaodžių, Airijos škotų kilmės amerikiečių be aukštojo išsilavinimo. Šiems skurdas yra it šeimos tradicija – jų protėviai buvo samdiniai JAV pietų vergvaldystės ekonomikoje, paskui – pusininkai, vėliau – angliakasiai, o naujesniais laikais – mechanikai ir fabriku darbininkai. Amerikiečiai juos vadina hilibiliais prasčiokais, rednekais ar „baltosiomis šiukšlėmis“. Aš vadinu juos kaimynais, draugais ir giminėmis.

Airijos škotų pogrupis yra vienas ryškiausių JAV. Kaip rašė vienas stebėtojas: „Keliant JAV, Airijos škotai nuolat mane stulbino kaip absoliučiai pastoviausia, pokyčiams atspariausia regioninė subkultūra visoje šalyje. Jų šeimos struktūra, religija, politika ir socialinis gyvenimas visiškai nepasikeitę palyginti su kone visur kitur masiškai apleistomis tradicijomis.“* Šitokią ypatingą polinkį puoselėti kultūrinės tradicijas lydi daugybė teigiamų bruožų – nepalenkiamas lojalumas, aršus atsidavimas šeimai ir valstybei, – tačiau gausu ir neigiamų. Mums nepatinka prašalaičiai ar kitokie nei mes žmonės, nesvarbu, ar skirtumo esmė – jų išvaizda, elgesys, ar užvis svarbiau, kalbėsena. Norėdami mane suprasti, atminkite, jog širdyje esu Airijos škotų kilmės kaimietis.

Viena reikalo pusė yra etninė kilmė, o štai kitą sudaro geografija. XVIII amžiuje į Naująjį Pasaulį atkakus pirmajai Airijos škotų bangai, juos itin patraukė Apalačų kalnai. Išties tai neaprepiamas regionas, išsidriekęs nuo Alabamos iki Džordžijos pietuose, Ohajo ir net dalies Niujorko šiaurėje, tačiau

* Razib Khan, „The Scots-Irish as Indigenous People“, Discover (2012 m. liepos 22 d.), <http://blogs.discovermagazine.com/gnpx/2012/07/the-scots-irish-as-indigenous-people/#.VY8zEBNViko>.

Didžiųjų Apalačų kultūra neįtikėtinai vientisa. Mano iš Rytų Kentukio kalvų kilusi šeima save laiko kalniečiais, bet tokiu save pavadino ir Luizianoje gimęs, Alabamoje gyvenęs Hankas Williamsas jaunesnysis kaimo vietovių baltaodžių himnu tapusioje dainoje „A Country Boy Can Survive“ („Kaimo bernas gali išgyventi“). JAV politiką po Nixono apibrėžė ne kas kita, kaip Didžiųjų Apalačų politinis pakrypimas iš demokratų į respublikonus. Tačiau čia darbo klasės baltaodžių likimai atrodo liūdniausi. Menkas socialinis mobilumas, skurdas, skyrybos ir narkomanija verčia mano gimtinę sielvarto centru.

Ko gi stebėtis, kad esame pesimistų būrys. Labiau stebina, kad, anot apklausų, darbininkų klasei priklausantys baltaodžiai yra didžiausi pesimistai visose JAV. Didesni už ispanakalbius imigrantus, kurių daugelis patiria nesuvokiamą skurdą. Didesni už juodaodžius amerikiečius, kurių materialinės galimybės vis dar atsilieka nuo baltųjų. Nors realybė leidžia viską vertinti kiek ciniškai, tačiau jei tokie kaip aš prasčiokai į ateitį žvelgia niūriau nei daugybė kitų grupių, dalis kurių skursta akivaizdžiai baisiau už mus, matyt, čia esama kai ko daugiau.

Tikrai. Esame labiau socialiai izoliuoti nei bet kada anksčiau ir tą izoliaciją perduodame savo vaikams. Pasikeitė mūsų religija – jai vadovauja bažnyčios, kurios skleidžia emocionalią retoriką, bet neteikia pakankamos socialinės paramos, reikalingos užtikrinti nepasiturinčio jaunimo sėkmę. Daugelis iš mūsų nedirba arba renkasi nesikraustyti ten, kur geresnės galimybės. Mūsų vyrai kenčia nuo neįprastos vyriškumo krizės, kada pačios mūsų kultūros skiepijami bruožai nebeleidžia gerai gyventi besikeičiančiame pasaulyje.

Paminėjęs savo bendruomenės bėdas dažnai išgirstu maždaug tokį paaiškinimą:

– Žinoma, darbininkų klasės baltųjų perspektyvos supras-
tėjo, J. D., bet tu painioji priežastis su pasekmėmis. Šie žmonės
dažniau skiriasi, rečiau tuokiasi ir patiria mažiau laimės todėl,
kad suprastėjo jų ekonominės galimybės. Jei jie turėtų geresnes
galimybes dirbti, pagerėtų ir kitos jų gyvenimo sritys.

Kadaise ir pats laikiausi tokios nuomonės, ir jaunystėje iš
paskutiniųjų norėjau tuo tikėti. Juk logiška. Neturėti darbo
sunku, o neturėti pakankamai pinigų pragyvenimui – dar sun-
kiaiau. Silpstant pramoniniam Vidurio Vakarų gamybos centrui,
baltieji darbininkai prarado ekonominę saugumą ir jo suteikia-
mą namų bei šeimos stabilumą.

Tačiau patirtis gali būti negailestinga mokytoja. Ji mane
išmokė, kad taip pristatyti ekonominę nesaugumą yra mažų
mažiausiai neišsamu. Prieš kelerius metus, vasarą, prieš stoda-
mas į Jeilio teisės mokyklą, ieškojau darbo visu etatu, kad už-
sidirbčiau kraustynėms į Niu Heiveną Konektikuto valstijoje.
Šeimos draugas pasiūlė man įsidarbinti jo nedidukėje grindų
plytelių tiekimo įmonėje netoli gimtojo miestelio. Grindų ply-
telės neįtikėtinais sunkios: viena gali sverti nuo pusantro iki tri-
jų kilogramų, o pakuojamos jos paprastai į dėžes po aštuonis
ar dvylika vienetų. Mano pagrindinė užduotis buvo sukrauti
plyteles į paletes ir paruošti siuntimui. Buvo nelengva, bet at-
lyginimas – trylika dolerių per valandą, o pinigų man reikėjo,
tad įsidarbinau ir prisiėmiau kiek įmanydamas daugiau viršva-
landžių bei papildomų pamainų. Įmonė turėjo apie tuziną dar-
buotojų, dauguma jų čia darbavosi jau daugybę metų. Vienas
vyrukas dirbo dviem etatais, bet ne todėl, kad kitaip neišsivertė:
papildomas etatas leido jam siekti svajonės tapti lakūnu. Mūsų
miestelyje trylika dolerių per valandą buvo neprastas uždarbis –
padorus butas kainuoja apie penkis šimtus per mėnesį, – be to,

plytelių versle algos buvo reguliariai didinamos. Bet kuris keletis metų išdirbęs samdinys jau gaudavo bent šešiolika dolerių per valandą, tai yra apie trisdešimt du tūkstančius per metus. Net pašlijusios ekonomikos sąlygomis tai jau leido likti gerokai aukščiau skurdo ribos net turint šeimą.

Nepaisant šio santykinio stabilumo, vadybininkams niekaip nesisekė rasti pastovaus darbuotojo į mano vietą sandėlyje. Kai išėjau, ten dirbo trys vyrukai, ir aš, dvidešimt šešerių, buvau gerokai vyresnis už kitus.

Vienas jaunuolis, pavadinkime jį Bobu, plytelių sandėlyje įsidarbino keliais mėnesiais anksčiau už mane. Bobui buvo devyniolika, jo mergina laukėsi. Vadybininkas geranoriškai pasiūlė merginai darbą biure prie telefono. Abu siaubingai prastai dirbo. Mergina nepasirodydavo maždaug kas trečią darbo dieną ir niekada iš anksto neįspėdavo. Nors jai keliskart sakyta keisti įpročius, mergina išsilaikė darbe vos kelis mėnesius. Bobas į darbą neateidavo maždaug kartą per savaitę, be to, nuolat vėluodavo. Be kita ko, tris keturis kartus per dieną darydavo pusvalandžio trukmės pertraukas. Taip nusirito, kad į mano darbo ten pabaigą su kitu darbininku sugalvojome žaidimą: Bobui išėjus į tualetą, paleisdavome laikmatį ir per visą sandėlį šaukdavome: „Trisdešimt penkios minutės!“ „Keturiasdešimt penkios!“ „Valanda!“

Ilgainiui atleido ir Bobą. Tą dieną jis užsipuolė vadovą:

– Kaip galite šitaip su manimi pasielgti? Argi nežinot, kad mano mergina laukiasi?

O jis toks buvo ir ne vienas – per mano trumpą darbo laiką plytelių sandėlyje buvo atleisti ar patys išėjo dar bent du darbininkai, vienas jų – Bobo pusbrolis.

Kalbėdami apie lygias galimybes, tokių istorijų negalime ignoruoti. Nobelio premijas susižėrę ekonomistai nerimauja

dėl pramoninių Vidurio Vakarų nuosmukio ir dirbančių baltaodžių ekonominio branduolio žlugimo. Tuo nori pasakyti, kad gamyba ir darbo vietos persikėlė svetur, o vidurinės klasės darbo vietos sunkiau prieinamos žmonėms be aukštojo išsilavinimo. Tiesa, dėl to išgyvenu ir aš. Tačiau ši knyga ne apie tai. Joje aprašoma, kas vyksta tikrų žmonių gyvenimuose, kai pramoninė ekonomika ima risti ir nebūti. Apie tai, kas būna, kai ir prastas aplinkybes reaguojama blogiausiu įmanomu būdu. Apie kultūrą, kuri vis labiau skatina socialinį irimą, užuot jam priešinusis.

Problemos, mano matytos plytelių sandėlyje, siekia giliau nei makroekonomikos tendencijos ir politika. Per daug jaunų vyrų, nepasiruošusių sunkiam darbui. Geros darbo vietos, kurių nepavyksta užimti ilgesniam laikui. Jaunas vyrukas, turintis visas priežastis dirbti – poreikį pramaitinti būsimą žmoną ir laukiamą vaiką, – lengvabūdiškai atmeta darbą, siūlantį puikų sveikatos draudimą. Čia veikia galios stoka – jausmas, kad menkai kontroliuoja savo gyvenimą, ir noras apkaltinti bet ką, tik ne save. Platesniam šiuolaikinės Amerikos ekonominiam kraštovaizdžiui šie bruožai nebūdingi.

Verta paminėti, jog nors rašau apie tuos, ką pažįstu – darbininkų klasei priklausančius baltaodžius, susijusius su Apalačiais, – netvirtinu, kad mes nusipelnėme daugiau užuojautos nei kiti. Ši istorija ne apie tai, kad baltaodžiai neva turi daugiau priežasčių skųstis nei juodaodžiai ar bet kas kitas. Vis dėlto tikiuosi, kad skaitytojams pavyks, nefiltruojant pažiūrų per rasės prizmę, iš šios knygos suprasti, kaip skurstančiuosius veikia klasės ir šeimos sampratos. Daugeliui analitikų tokie posakiai kaip „šalpos karalaitė“ pakiša tokius neteisingus įvaizdžius, kaip aptingusi juodaodė mama, gyvenanti iš labdaros. Šios knygos

skaitytojai veikiausiai netrukus supras, kad tarp šio vaizdelio ir mano argumentų ryšio maža: pažinojau nemažai šalpos karalaičių, dalis jų buvo mano kaimynės ir visos baltaodės.

Ši knyga nėra akademinė studija. Per kelerius pastaruosius metus tyrėjai Williamas Julius Wilsonas, Charles'as Murray, Robertas Putnamas ir Rajas Chetty parašė įtaigius, tyrimais grįstus veikalus, rodančius, kad socialinis mobilumas aukštytyn staigiai sumažėjo XX a. aštuntajame dešimtmetyje ir nebeat-sigavo, kad kai kuriems regionams sekėsi daug blogiau nei ki-tiems (nustebsite: Apalačai ir „Rūdžių juosta“ pasirodė prastai) ir kad dauguma mano paties gyvenime patirtų reiškinių egzis-tuoja visoje visuomenėje. Dalimi jų išvadų galėčiau suabejoti, vis dėlto jie įtikinamai įrodė, kad JAV turi problemą. Nors pats naudosiusi duomenimis ir kartais pasikliausiu moksliniais tyrimais savo minčiai perteikti, mano pagrindinis tikslas nėra įtikinti jus, kad egzistuoja dokumentais grįsta problema. Pa-grindinė mano užduotis – papasakoti tikrą istoriją apie tai, kaip ta problema patiriama, kai gimsti su ja it girna po kaklu.

Šios istorijos negaliu papasakoti neįtraukdamas aktorių, vaidinusių mano gyvenime. Taigi, ši knyga yra ne tik asmeni-niai, bet ir šeimos atsiminimai – istorija apie galimybes ir socia-linį mobilumą, kaip juos išgyveno prasčiojų būrelis Apalačiuo-se. Prieš dvi kartas mano seneliai buvo už elgetas vargingesni įsimylėjęliai. Jie susituokė ir išsikraustė šiaurės link, vildamiesi pabėgti nuo klaikaus juos supusio skurdo. Jų anūkas (aš) baigė vieną geriausių pasaulyje švietimo įstaigų. Tokia sutrumpinta versija. Ilgesnę skaitykite tolesniuose puslapiuose.

Nors dalies veikėjų vardus pakeičiau saugodamas privatu-mą, tačiau šioje knygoje kiek tik galėjau tiksliai pavaizdavau savo regėtą pasaulį. Čia nėra sudėtinių personažų ar sutrum-

pintų pasakojimų. Kur galėjau, patvirtinau detales dokumentais: pažymių knygelėmis, rankraščiniais laiškais, užrašais ant nuotraukų, – bet esu tikras, jog mano istorijoje, kaip bet kuriame žmogaus prisiminime, gali atsirasti klaidų. Išties, kai paprašiau sesers perskaityti ankstesnę juodraštinę, tarp mūsų kilo pusvalandžio ginčas, ar aš nesupainiojau įvykių chronologijos. Palikau savo versiją ne todėl, kad įtariu pašlijus sesers atmintį (atvirai tariant, manau, kad jos geresnė nei mano), o tik dėl to, kad manding galima padaryti šiovias tokias išvadas iš to, kaip aš mintyse išdėliojau įvykius.

Be to, nesu ir nešališkas stebėtojas. Skaitysite apie žmones, kurie beveik be išimties yra giliai ydingi. Kai kas bandė nužudyti, daliai pavyko. Kai kas fiziškai ar emociškai žeidė savo vaikus. Daugelis vartojo (ir tebevartoja) narkotikus. Tačiau aš juos myliu, net tuos, su kuriais saugodamas sveiką protą vengiu kalbėtis. O jei jums susidarys įspūdis, kad mane gyvenime supa blogi žmonės, tai atsiprašau ir jūsų, ir šitaip pavaizduotųjų. Mat šioje istorijoje nėra blogiųjų. Tik mišri kompanija hilbilių, visai besistengiančių išlikti – tiek dėl savęs, tiek, su Dievo malone, dėl manęs.